

Gunnar Andrén

Kunskap i vår tid

Den klassiska definitionen av kunskap har följande utseende:

D1 Personen P vet att q =_{df} (a) P anser att q;
(b) det är sant att q; och
(c) P har goda skäl för sin åsikt att q.

Denna idé om kunskapens natur formulerades redan av Sokrates, se Platon (1956), och den omfattas än i dag av ledande kunskapsteoretiker, se Lehrer (1974). Definitionen säger att kunskapens kärna är en proposition, att q, som måste ingå i tre olika relationer för att kunskap ska föreligga. Propositionen ska korrespondera mot verkligheten, dvs att den ska vara sann (CXb); den ska vara relaterad till något subjekt på så vis att den är ett innehåll i dettas själsliv (a); och den ska vara förbunden med någon form av evidens (c).

En proposition är det logiska eller semantiska innehållet i exempelvis en påståendesats. Vi kan sålunda exemplifiera D1 genom att i stället för q sätta in ett godtyckligt konstaterande: Per vet att snön är vit om, och endast om, Per anser att snön är vit, det är sant att snön är vit och Per har goda skäl för sin åsikt att snön är vit.

D1 innebär att varje enskilt fall av kunskap innehåller en dubbel dos av subjektivitet. Kunskap är, enligt D1, ett enskilt subjekts acceptering av en proposition och dessutom ska samma person ha goda skäl eller evidens för den proposition som utgör kunskapsaktens logiska innehåll.

Det är i och för sig helt naturligt och rimligt att idén om kunskap ursprungligen fick denna subjektivistiska karaktär. Det centrala elementet i kunskap är, som vi sett, en proposition. Men en proposition är någonting abstrakt som saknar existens i tiden och rummet. Och ett kunskapsbegrepp är fruktbart endast om det hänför sig till förhållanden i sinnevärlden; det är ett intressant påstående att en proposition är ett element i någonting som är kunskap, endast om det betyder att den propositionella kärnan är så att säga materialiserad i tiden och rummet. Under antiken torde det ha varit ganska givet att tänka sig enskilda själsliv som platsen där propositioner kan materialiseras. Då fanns inga massmedier, inte ens tryckta skrifter; och inga, eller mycket få, samlingar av litteratur fanns tillgängliga.

Men nu är läget radikalt annorlunda. Det har funnits tryckta böcker under några århundraden. Sedan 1900-talets början har det skett en enorm expansion på massmediernas område. Tryckalstren har ändrat karaktär och fått en mångdubbel spridning. Nya medier som radio och tv har introducerats och används i dag av de flesta personer i de industrialiserade länderna. Enligt beräkningar utförda vid Sveriges Radio konsumerar dagens svensk massmedieinnehåll i ungefär 5 timmar per dygn, se Ivre (1978). Och allt talar för att konsumtionen av massmedieinnehåll kommer att öka ytterligare under 1980-talet i och med att man inför ny massmedietechnik som tv-satelliter, kabel-tv, video-kassetter, etc.

Under de senaste decennierna har det dessutom utvecklats datamaskiner för lagring och bearbetning av information, dvs av propositioner. Datamaskinerna har på ett genomgripande sätt ändrat betingelserna för produktion, kultur och vetenskap. Det är ingen överdrift att påstå att de mest betydelsefulla förändringarna under 1900-talet, både när det gäller produktivkrafternas utveckling och den ideologiska överbyggnadens, bygger på det förhållandet att propositionerna har lokaliserats till nya platser.

Det är sålunda inte säkert att det mänskliga psyket i dag är det ställe där det förekommer flest konkreta uttryck för kunskapskärnor. Och det betyder att det inte längre är så naturligt att definiera kunskap på det klassiskt subjektivistiska sättet.

Alltsedan D1 formulerades för mer än 2 300 år sedan har det förts en debatt om vad kunskap är. Men det är, så vitt jag vet, först 1967 som någon uttryckligen tar avstånd från subjektivismen i D1. Det året håller Karl Popper ett föredrag med titeln "Epistemology without a knowing subject", se kapitel 3 i Popper (1979), där han energiskt pläderar för att kunskap inte är någonting som finns i enskilda medvetanden, dvs i det som Popper själv kallar för "den andra världen". Han går emellertid för långt åt det motsatta hållet. I sin strävan bort från ett subjektivistiskt och mot ett objektivistiskt kunskapsbegrepp når Popper åsikten att kunskap är någonting som över huvud taget inte förekommer i sinnevärlden, den del av tillvaron som är åtkomlig för våra sinnen och som Popper kallar "den första världen". Han förlägger i stället kunskapen till propositionernas abstrakta sfär, "den tredje världen".

Det finns inte någon avgränsning av ett kunskapsbegrepp i "Epistemology without a knowing subject", men det som Popper kallar "objective knowledge" kan förmodligen definieras på följande vis:

- D2 Att q är *kunskap* =_{df} (a) det är sant att q ;
(b) det finns goda skäl för att q .

Vad Popper gör är helt enkelt att skala bort referenserna i D1 till en person eller ett subjekt. Men på så sätt lösgör han samtidigt kunskapen från dess förbindelse med vår värld, med den fysiska och den psykiska tillvaron; och det är svårt att se att vi kan ha någon nytta av ett kunskapsbegrepp som endast refererar till förhållanden i "den tredje världen". Poängen med kunskapsbegrepp är att de anger ideal, att de utpekar någonting som har värde för människan. Men det kan knappast betraktas som särskilt eftersträvansvärt att ett visst förhållande består i den tredje världen. Ty i en viss mening existerar det inte ens; och även om Popper själv tycks mena att förhållanden i den tredje världen kan påverka, till och med kausalt, det som existerar i sinnevärlden, så är det givet att det som inte finns i tiden och rummet inte heller kan influera det som finns där. Därför är det som definieras av D2 ointressant.

Popper har förvisso rätt i att kunskap inte behöver vara någonting subjektivt. Men det är på sätt och vis än värre att tänka sig att kunskap är någonting objektivt i den meningen att den liksom sanningen är evig, oförstörbar och oföränderlig; och allt detta till priset av fullständig kausal kraftlöshet. Huruvida en proposition är sann eller falsk är i och för sig utan intresse. Det som kan ha betydelse är de förhållanden som gör den sann eller falsk; eller om, exempelvis, en given språklig sats eller en viss mental akt uttrycker/innehåller en sann eller en falsk proposition. På samma sätt är det som Popper kallar "objektiv kunskap" utan vikt. Det som gör den klassiska idén om kunskap mer intressant än idén om sanning, är att kunskapsbegreppet förbinder vår värld (den första och den andra världen) med abstraktionernas sfär (den tredje världen) genom att relatera en proposition till konkreta förhållanden på två sätt, genom att kräva både att det finns något som gör den sann och att det finns något som innehåller eller uttrycker den. Sanningsbegreppet är intressant därigenom att det ingår i den klassiska idén om kunskap. Poppers idé om kunskap är fruktlös och dessutom tappar den kraften ur sanningsbegreppet.

Felet med D1 är inte dess subjektivism, utan att den uppfattas som, och framförs med pretentionen att vara, *definitionen* av kunskap. Vi bör i stället betrakta D1 som ett specialfall av ett mer allmänt definitionsschema. Följande kan då ses som den allmänna definitionen av kunskap:

D3 Att q är kunskap =_{df} (a) det finns i tiden och rummet något system, s , sådant att q är uttryckt eller innehålls i s ;
 (b) det är sant att q ;
 (c) s innehåller goda skäl för att q .

Enligt D3 är kunskapsbegreppet absolut; kunskap föreligger i och för sig givet att vissa existentiella betingelser, se (a), är uppfyllda. Det är emellertid lika naturligt, eller kanske naturligare, att ha ett begrepp som liksom D1 är relativistiskt; dvs att ha en allmän definition av kunskap som anger en relation mellan två obundna variabler.

D4 Att q är kunskap i systemet $s =_{df}$ (a) att q är uttryckt i s ;
(b) det är sant att q ;
(c) s innehåller goda skäl för att q .

Vi ser då att D1 är ett specialfall av D4. När D1 är satisfierad, så är även D4 satisfierad. Men det omvända gäller inte; ty det finns många olika system där kunskapen kan slå rot. Enskilda medvetanden är bara *en* möjlighet. I vår tid är datamaskinerna ett annat framträdande exempel.

Någonting som är typiskt för dagens industrialiserade samhällen är att idéerna inte längre enbart, eller ens i största utsträckning kommuniceras från person till person, utan i stället via massmedier som tv, radio och tidningar. Låt oss säga att totaliteten av de idéer som finns publicerade i ett samhälle vid en given tidpunkt utgör dess *symbolmiljö*. Symbolmiljön utgör det kanske väsentligaste inslaget i ett samhälles *kultur*. Vi kan då formulera ett annat specialfall av D4, som kanske har större aktualitet än D1 i nutida samhällen där idéer liksom varor har en marknad och distribueras i miljontals identiska förpackningar.

D5 Att q är *kunskap* i samhället $S =_{df}$ (a) det finns en symbolmiljö, M , i S , sådan att q är uttryckt i M ;
(b) det är sant att q ;
(c) M innehåller goda skäl för att q .

Människan har en kropp och en själ. För att hon ska utvecklas måste den fysiska miljön, den som ger kroppen vad den behöver, vara näringsrik och fri från gifter. Men det är kanske lika viktigt att den andliga miljön ger själen vad den behöver. Människan frodas i en kultur vars symbolmiljö är ägnad att ge henne en *realistisk syn på verkligheten*, och det förutsätter att den innehåller kunskaper, dvs att där uttrycks *sanna* påståenden som inte framförs dogmatiskt utan underbyggs med *argument* och ges en giltig motivering. Ett självständigt och förnuftsmässigt handlande förutsätter både att man har korrekta idéer och att man inte har blivit indoktrinerad till att omfatta dem. Och eftersom det är ovanligt att en person tänker nya eller alldeles egna tankar, är det nödvändigt att de idéer som föreligger i det samhälle hon lever i, hennes symbolmiljö, närmar sig det ideal som utgörs

av kunskapsbegreppet. Det är möjligt för en person att ha sanna och välgrundade åsikter, en realistisk syn på verkligheten, i den mån det finns kunskap i samhällets symbolmiljö.¹

Litteratur

Ivre, I "Licenspolitik och samhällsekonomi", *Antennen*, 1978.

Lehrer, K, *Knowledge*, Oxford 1974.

Platon *Meno*, Harmondsworth 1956.

Popper, H, *Objective knowledge*, Oxford 1979.

¹ Denna artikel är skriven inom ramen för ett tvärvetenskapligt forskningsprogram, "Kulturindikatorer: svensk symbolmiljö 1950–1975", som syftar till att mäta vissa förändringar eller konstanser hos det svenska kulturklimatet efter det andra världskriget. Programmet inkluderar forskare från ämnena ekonomisk psykologi, filosofi, historia, sociologi, statskunskap och teologi; och det finansieras av Riksbankens Jubileumsfond. Sociologen Karl Erik Rosengren är initiativtagare och samordnare.